

шляхом прийняття, в різний час (починаючи з 2002 року і до тепер), окремих законодавчих актів, яким вносилися ті чи інші зміни до КК України.

Висновки. В свою чергу, дослідження певних загальних тенденцій, притаманних створенню закону про кримінальну відповідальність на етапі його опрацювання та підготовки до прийняття, дає можливість зробити наступні висновки. По-перше, основоположна концепція (ідея) законопроекту залишається сталою не зважаючи на численні поправки (пропозиції), які подаються до законопроекту. По-друге, значна частина поправок (пропозицій), які вносилися до проекту КК України, деякою мірою збігалися і дублювалися. По-третє, кількісна характеристика поправок (пропозицій), в тому числі й врахованих законодавцем, далеко не завжди пов'язується із їх змістовним наповненням, а відтак і з реальним зміненням значимого змісту проекту. По-четверте, опрацювання внесених поправок (пропозицій) потребує чіткої зваженої планомірної роботи, яка цілком природно вимагає значного обсягу часу та трудових ресурсів. При цьому вбачається, що відхилення поправки (пропозиції) повинно мати реальне обґрунтування і бути дійсно необхідним, по суті так само як і врахування поправки (пропозиції). По-п'яте, окрема частина найбільш значимих та суспільно обумовлених пропозицій, які були відхилені законодавцем при прийнятті основного проекту, рано чи пізно, в тому або іншому вигляді, знаходять своє відображення в тексті закону, через внесення окремих розрізнених змін.

Список використаних джерел:

1. Порівняльна таблиця Загальної частини КК України до другого читання, станом на 19 травня 2000 року : проект КК України № 1029 від 12.05.1998 року // Режим доступу : <http://static.rada.gov.ua/osmir/tables>.
2. Порівняльна таблиця Особливої частини і прикінцевих та перехідних положень КК України до другого читання, станом на 4.07.2000 року : проект КК України № 1029 від 12.05.1998 року // Режим доступу : <http://static.rada.gov.ua>
3. Порівняльна таблиця Загальної частини КК України до третього читання, станом на 4 квітня 2001 року : проект КК України № 1029 від 12.05.1998 року // Режим доступу : <http://static.rada.gov.ua/osmir/tables/04>
4. Порівняльна таблиця Особливої частини і прикінцевих та перехідних положень КК України до третього читання, станом на 4.04.2001 року : проект КК України № 1029 від 12.05.1998 року // Режим доступу : <http://static.rada.gov.ua>

УДК 343.98

Балонь А.Б.,
здобувач кафедри криміналістики та
судової медицини Національної
академії внутрішніх справ

**СУДОВІ ЕКСПЕРТИЗИ В РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ З
ВИКОРИСТАННЯМ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ СВОЇХ ПОВНОВАЖЕНЬ:
ПОНЯТТЯ, ЗНАЧЕННЯ**

Розкривається поняття судової експертизи, розглядаються судові експертизи, які найчастіше провадяться за злочинами, вчиненими з використанням службовою особою своїх повноважень. Зокрема, розглядається сутність судово-почеркознавчої, судово-бухгалтерської та техніко-криміналістичної експертизи документів, підкреслюється значення даних експертиз для розслідування злочинів даної категорії.

Ключові слова: судова експертиза, службова особа, злочини, вчинені з використанням службовою особою своїх повноважень, судово-почерковознавча експертиза, судово-бухгалтерська експертиза, техніко-криміналістична експертиза документів.

Раскрывается понятие судебной экспертизы, рассматриваются судебные экспертизы, которые чаще всего производятся по преступлениям, совершенным с использованием должностным лицом своих полномочий. В частности, рассматривается сущность судебно-почерковедческой, судебно-бухгалтерской и технико-криминалистической экспертизы документе, подчеркивается значение данных экспертиз для расследования преступлений данной категории.

Ключевые слова: судебная экспертиза, служебное лицо, преступления, совершенные с использованием должностным лицом своих полномочий, судебно-почерковедческая экспертиза, судебно-бухгалтерская экспертиза, технико-криминалистическая экспертиза документов.

The notion of judicial examination before a judicial examination, which are often conducted for crimes committed using his official powers. In particular, is considered the essence of forensic handwriting, forensic accounting and technical and forensic document emphasizes the importance of these examinations to investigate crimes in this category.

Key words: forensics, officer, crimes committed using his official powers forensic handwriting examination, forensic accounting expertise, technical and forensic examination of documents.

Актуальність проблематики. Судова експертиза відіграла значну роль у створенні арсеналу криміналістичних способів розкриття злочинів. Саме експертна практика була тим фактором, який стимулював розвиток та використання спеціальних знань [1, с. 9]. Основним завданням експертних установ, навіть у період їх становлення, було «...надання в особливо важливих випадках сприяння слідчій владі до виявлення винних і з'ясування злочинів або до встановлення невинності підозрюваного» [2, с. 83].

Поняття судової експертизи визначене Законом України «Про судову експертизу» як дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового розслідування чи суду [3], а порядок призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень регламентовано Інструкцією про призначення та проведення судових та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень (із змінами, внесеними згідно з Наказами Міністерства юстиції України), яка затверджена наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р. № 53/5.

Ступінь наукової розробки. Питання призначення та проведення судових експертиз достатньо ретельно розглянуті у вітчизняній та зарубіжній криміналістичній літературі [4, 5; 6, с. 122-128; 7; 8; 9]. Як справедливо зазначають вітчизняні науковці, разом із проведенням реформи судочинства в Україні слід удосконалювати судово-експертну діяльність, поліпшувати її правове регулювання та організаційно-управлінські основи.

Метою статті є: 1) розкрити поняття судової експертизи, 2) розглянути судові експертизи, які найчастіше провадяться за злочинами, вчиненими з використанням службовою особою своїх повноважень та 3) показати значення даних судових експертиз для розслідування злочинів розглядаємої категорії.

Виклад матеріалу. Дослідження показало, що при розслідуванні кримінальних проваджень за злочинами, вчиненими з використанням службовою особою своїх повноважень, велике доказове значення мали результати різних судових експертиз, що призначалися слідчими відповідно до норм кримінального процесуального

законодавства України, у випадках, коли в процесі розслідування необхідні спеціальні пізнання у галузі науки, техніки, мистецтва або ремесла, але найбільшого значення мало призначення і проведення почеркознавчої (у 87% кримінальних проваджень), де об'єктом дослідження був текст та підпис, виконаний на документах; техніко-криміналістична експертиза документів (у 71,3% кримінальних проваджень), де об'єктами досліджень були печатки та їх відтиски; судово-бухгалтерська експертиза (у 28,8% кримінальних проваджень), яка призначалась для встановлення правильності відображення фактів фінансово-господарської діяльності підприємства (фірми), організації, установи в документах бухгалтерського обліку та звітності.

Призначення того чи іншого виду експертизи залежав від ситуації розслідування й комплексу завдань, які могли бути вирішені шляхом експертного дослідження, а ефективність проведення експертних досліджень була прямо пов'язана з: повнотою збору всіх необхідних об'єктів та матеріалів (зазначили 100% опитаних слідчих); правильним вибором моменту призначення експертизи (зазначили 100% опитаних слідчих); чітким визначенням предмета експертизи й обсягу завдання (зазначили 100% опитаних слідчих); узгодженістю слідчого та експерта щодо формулювання запитань (зазначили 100% опитаних слідчих).

Вбачається недоцільно детально й повно зупинятися на розгляді особливостей тактики призначення й проведення всіх судових експертиз, які проводились в кримінальних провадженнях за злочинами, вчиненими з використанням службовою особою своїх повноважень, ми розглянемо особливості призначення й проведення експертиз, які проводились найчастіше й мали важливе значення.

Судово-почеркознавча експертиза (мала місце у 87% кримінальних проваджень). Судово-почеркознавча експертиза – це комплекс заходів, що спрямовані на встановлення приналежності почерку рукопису й підпису конкретній людині. За злочинами даної категорії ця експертиза застосовувалась для визначення справжності підпису та виявлення фальсифікації документа.

Вбачається, слід підкреслити, що почеркознавче дослідження має свої певні особливості. Так, при його проведенні труднощі в основному полягають у тому, що жодна людина не має стійких письмово-рухових навичок. Адже почерк може змінюватися залежно від психоемоційного стану, зручності пози під час написання, типу ручки, інших незначних побутових факторів, які здатні суттєво змінювати почерк людини.

Не дивлячись на те, що в підписах, як правило, графічний матеріал обмежений, наявність в його складі оригінальних, таких, що рідко зустрічаються графічних особливостей, які відрізняються від прописів і звичайного почерку певної особи, обумовлює можливість встановлення його справжності.

Як показало наше дослідження, в процесі розслідування кримінального провадження за злочинами, вчиненими з використанням службовою особою своїх повноважень, слідчими ставились перед експертами-почеркознавцями такі завдання:

Ідентифікаційні (встановлення або спростування конкретного виконавця рукопису або підпису). З метою вирішення завдань ідентифікаційного характеру, перед експертом ставились такі запитання: ким із зазначених осіб виконаний рукописний текст, або його частина; чи виконані тексти різних документів або різні частини одного документа (напис, резолюція, цифрове позначення і інше) однією особою; чи виконано

підпис від імені певної особи цією особою, або іншою певною особою; чи виконаний текст документа і підпис у ньому однією особою?

Класифікаційні, які формулювались у вигляді таких запитань до експерта, як: особою якої статі написано текст документа? до якої групи за віком належить виконавець рукопису; яка загальна соціально-демографічна характеристика виконавця рукопису: місце формування писемних навичок, рідна мова, професія?

Діагностичні (визначення об'єктивних умов написання рукопису. З метою вирішення завдань діагностичного характеру, перед експертом ставились такі запитання: чи придатний певний текст, підпис для дослідження з метою ідентифікації особи виконавця; чи виконано рукопис навмисно зміненим почерком (скорописним, друкованим, незвичною рукою); чи виконано підпис із зміною його ознак; чи виконано текст (підпис) з наслідуванням почерку (підпису) певної особи; чи не виконано рукопис (підпис) у незвичних умовах (відсутність або обмеження зорового контролю, незвична поза, незвичне тримання приладу для написання, температурні навантаження тощо); чи не перебувала особа, яка виконала рукопис, у незвичайному стані (травми, захворювання, хвилювання, стомлення, алкогольне чи наркотичне сп'яніння, під дією фармакологічних препаратів збуджуючої сили тощо); який час минув після виконання тексту (підпису) (при значному розриві в часі)?

Техніко-криміналістична експертиза документів (проводилась у 71,3% кримінальних проваджень). Питання призначення та проведення техніко-криміналістичних експертиз документів достатньо ретельно розглядали такі вітчизняні та зарубіжні криміналісти, як В. Д. Арсен'єв, В. Г. Гончаренко, В.Г. Грузкова, О. О. Ейсман, Ю. Г. Корухов, В. К. Лисиченко, Д. Я. Мирський, Ю. К. Орлов, Б. І. Пінхасов, М. Я. Сегай, В. К. Стринжа, М. В. Терзієв, С.І. Тихенко, О. Р. Шляхов та інші.

У криміналістичній літературі відзначається як загальна тенденція в механізмі вчинення злочинів, вчинених з використанням службовою особою своїх повноважень, використання підроблених документів. У зв'язку з цим за даною категорією кримінальних справ і призначалися техніко-криміналістичні експертизи документів. Досліджувались реквізити та матеріали документів.

Як зазначили респонденти, особливості цієї експертизи обумовлені новітніми факторами, які найбільш рельєфно проявляються у службових, відносинах. Такими факторами є, по-перше, широке використання в службовій діяльності документів, виготовлених за допомогою комп'ютерної і копіювально-розмножувальної техніки; по-друге, використання кліше печаток і штампів, виготовлених за технологією зарубіжних фірм. Ці фактори викликають певні трансформації в механізмі вчинення службових злочинів. Зокрема, при підробці документів на зміну поліграфічним способам друкування (плоскому друкуванні, фотоцинкографії, ручного набору друкарського шрифту при виготовленні кліше печаток тощо), які зустрічаються все рідше, поширюється використання новітнього електронного і електрофотографічного обладнання (зазначили 100% опитаних слідчих).

Техніко-криміналістичне дослідження документів – це вид криміналістичної експертизи, яка проводиться для встановлення способу виготовлення документа, наявності в ньому змін та способів їх внесення, для виявлення невидимих записів, ідентифікації предметів і матеріалів, що використовувались для виготовлення документа чи внесення в нього змін [10, с. 72].

Дослідження показало, що залежно від завдань, які необхідно було вирішити у кримінальних провадженнях за злочинами, вчиненими з використанням службової особи своїх повноважень, на розгляд цієї експертизи виносились так питання: – чи вносились у текст документа зміни; якщо вносились, то яким чином (підчистка, дописка, травлення, виправлення тощо) і який зміст первинного тексту; – чи є на документі (аркуші паперу) удавлені штрихи, утворені писальним приладом (знакодруквальним пристроєм тощо); якщо є, то який зміст тексту, що утворений удавленими штрихами; – чи виготовлені (виконані) дані документи (фрагменти документа) у різний час; – у якій послідовності виконувались реквізити даного документа (підпис, відтиск печатки тощо); – чи виготовлено наданий документ шляхом монтажу за допомогою комп'ютерної або копіювально-розмножувальної техніки; – чи використані для створення змонтованого документа документи, вилучені у певної особи; – чи виготовлено наданий документ (відбиток) на даному копіювально-розмножувальному апараті, зразки відбитків якого надані для порівняльного дослідження; – чи виготовлено надані документи (відбитки) на одному й тому самому копіювально-розмножувальному апараті; – який тип принтера, на якому виготовлений текст; – чи виготовлено наданий документ на принтері, зразки роздрукованих текстів якого надані для порівняльного дослідження; – чи виготовлено надані документи на одному чи на різних принтерах.

Судово-бухгалтерська експертиза (мала місце в 28,8% кримінальних проваджень). Фальсифікація бухгалтерського та є одним з основних видів новітньої службової злочинності. Створена система аудиторського контролю не дає бажаних позитивних результатів у попередженні цих злочинів. Таким механізмом в експертній діяльності виступає профілактична робота, яка дозволяє виявити типові обставини, що сприяють виникненню злочинів у службовій та господарській діяльності, розробити рекомендації щодо їх профілактики, визначити шляхи вдосконалення організації та ведення бухгалтерського обліку і контролю. Інший напрям вбачається в широкому застосуванні знань судового експерта-бухгалтера на досудовому слідстві та кримінальному процесі як спеціаліста-бухгалтера [11].

У літературі існує чимало трактувань судово-бухгалтерської експертизи. Вбачається, що найточніше розкривають зміст судово-бухгалтерської експертизи М. К. Болдова та Н. А. Голубєва [12, с. 6], які вважають, що це процесуально-правова форма застосування експертно-бухгалтерських знань з метою отримання джерела доказів у кримінальному провадженні.

Як показало наше дослідження, під час розслідування кримінальних проваджень за злочинами, вчиненим з використанням службовою особою своїх повноважень метою проведення судово-бухгалтерської експертизи було: 1) вивчення стану організації та ведення бухгалтерського обліку і контролю; 2) виявлення фактів порушення чинного законодавства в цілому та, зокрема, порушень в обліку й організації контролю з боку підозрюваних осіб; 3) визначення розміру збитку, завданого незаконними діями.

Крім того, як показало вивчення матеріалів ревізій за злочинами даної категорії, у матеріалах ревізій, які надавались для проведення судово-бухгалтерської експертизи містилися такі типові недоліки: ревізори не вказували методи, способи і прийоми, якими вони користувалися під час перевірки і наведення її результатів; не надавали цифрової аргументації даних бухгалтерського обліку; підбиралися матеріали не в повному обсязі з фактів зловживань, а тільки окремі документи, відриваючи їх від

даних бухгалтерських реєстрів; наводились дані про зловживання, які не мали документованого відображення; наводились дані, які не мали відношення до виявлених фактів зловживань.

Питання про призначення судово-бухгалтерської експертизи вирішувалося слідчим у кожному окремому випадку залежно від обставин справи. Нерідко слідчі органи призначали експертизу навіть у тих випадках, коли достатньо проведення ревізії фінансово-господарської діяльності підприємства, що призводило до неправильного використання даних бухгалтерського обліку в об'єктивному розслідуванні кримінального провадження.

Крім того, мали місце і непоодинокі випадки, коли слідчі призначали судово-бухгалтерську експертизу, ставлячи запитання, які фактично відносяться до компетенції експертів у галузі фінансів, кредиту, але не бухгалтерського обліку. Така ситуація обумовлена помилками у визначенні слідчими предмету, об'єктів та методів судово-бухгалтерської експертизи, адже судово-бухгалтерська експертиза досліджує господарські та фінансові операції лише з точки зору відповідності їх складання та ведення встановленому нормативними актами порядку, а також виявляє порушення облікового процесу, за наявності протиріч у висновках ревізії або наявності кількох суперечливих висновків та перевірок. Вирішення ж завдань, які пов'язані з фінансовою діяльністю установи досягається фінансово-економічним дослідженням змісту документів. Це потребує наявності у експерта не загальних економічних, а спеціальних фінансових знань.

З метою уникнення помилок, які допускаються слідчими при підготовці до проведення судово-бухгалтерської експертизи, рекомендуємо на вирішення експерта ставити такі питання: чи правильні методи проведення даної документальної ревізії, якщо ні, то в чому саме; чи використані ревізією всі необхідні методи та прийоми дослідження даних бухгалтерського обліку при виконанні поставлених перед нею завдань; чи відповідає організація бухгалтерського обліку встановленому порядку; чи забезпечує діюча в даній організації система документообігу достатній контроль фінансово-господарської діяльності та достовірності звітності; як повинна бути відображена в бухгалтерських документах дана операція і при аналізі яких облікових даних можна перевірити її реальність; чим пояснюються розбіжності в одних і тих же документах; який розмір заборгованості виник за період, який аналізується, з яких причин; чи відповідає фінансово-господарська діяльність чинному законодавству, в якій частині; хто з посадових осіб та які конкретно норми чинного законодавства порушив; які заходи необхідно вжити для їх усунення.

Висновки. Наведене дозволяє зробити висновок про те, що використання можливостей судових експертиз в ході розслідування злочинів, вчинених з використанням службової особи своїх повноважень, займає важливе місце в процесі отримання доказової інформації, підтвердження даних, отриманих в ході оперативно-розшукової діяльності.

Список використаних джерел:

1. Шляхов А. Р. Судебная экспертиза: организация и проведение / Шляхов А. Р. – М. : Юрид. лит., 1979. – 166 с.
2. Про судову експертизу. Закон України від 21 квіт. 1994 зі змін. та доповн. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 28. – Ст. 232. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>

3. Інструкція про призначення та проведення судових та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: затв. наказом Міністерства юстиції України від 8.10. 1998 р. № 53/5. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show>
4. Кобзарь С. І. Оптимізація пізнавальної діяльності суб'єктів використання спеціальних знань при криміналістичному дослідженні слідів рук людини : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза» / С. І. Кобзарь. – К., 2005. – 10 с.
5. Бірюков В. В. Криміналістична діагностика – наукове вчення та спеціальний метод. Її роль та функції в розкритті злочинів / В.В. Бірюков // Вісник Луганського державного університету внутр. справ. – Луганськ, 2007. – № 1. – С. 122–128.
6. Дидковская С. П. Подготовка и проведение отдельных видов судебной экспертизы : [учеб. пособ.] / Дидковская С. П., Клименко Н. И., Лисиченко В. К. – К. : КГУ им. Т. Г. Шевченко, 1977. – 79 с.
7. Фридман И.Я. Использование данных судебной экспертизы для предупреждения правонарушений /И.Я. Фридман – К. : КНИИСЭ, 1972. – 167 с.
8. Іщенко А. В. Проблеми розвитку наукових досліджень у галузі судової експертизи : [моногр.] / Іщенко А. В. – К. : УАВС, 1997. – 149 с.
9. Сегай М. Я. Современные возможности судебных экспертиз в свете достижений науки и техники / М.Я. Сегай. – К. : КНИИСЭ, 1987. – 247 с.
10. Крылов И. Ф. Судебная экспертиза в уголовном процессе / Крылов И. Ф. – Л. : ЛГУ, 1963. – 214 с.
11. Колісник О. П. Теоретичні основи судово-бухгалтерської експертизи / О. П. Колісник // Фінанси, облік і аудит. – 2012. – № 14. – С. 56–63.
12. Болдова М. К. Судебно-бухгалтерская экспертиза / М.К. Болдова, Н.А. Голубева. – М. : Экономика, 1993. – 239 с.

УД 342.1

Василевич В.В.,
начальник кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент,

ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДГРУНТЯ СТВОРЕННЯ ТА РОЗВИТКУ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Стаття присвячена обґрунтуванню діалектичного зв'язку кримінологічної доктрини, її теоретичної складової і практичного компоненту у виді кримінологічної практики, та кримінологічної політики як специфічного соціально-правового явища в межах глобальної внутрішньої та зовнішньої політики у сфері боротьби зі злочинністю.

Ключові слова: доктрина, концепція, політика, кримінологічна політика, злочинність, боротьба зі злочинністю, запобігання злочинності.

Статья посвящена обоснованию диалектической связи криминологической доктрины, ее теоретической составной и практического компонента в виде криминологической практики и криминологической политики как специфического социально-правового явления в рамках глобальной внутренней и внешней политики в сфере борьбы с преступностью.

Ключевые слова: доктрина, концепция, политика, криминологическая политика, преступность, борьба с преступностью, предупреждение преступности.